

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לחינוך תשע"ח 2018

שם הקורס: תמות פילוסופיות בספרות ילדים

מס' קורס: 129-10311

שם המרצה: ד"ר מרומ ברזילי
בנין 35 חדר 212

יעדי ההוראה:

ספרי ילדים מהווים הזדמנות עבור ילדים לדון בינם לבין עצמם, עם חבריהם או בכיתה ברעיונות פילוסופיים חשובים. דיונים מלאי מחשבה אינם חריגים עבור ילדים שנפתחת בפניהם האפשרות. קורס זה מציע ניתוח פילוסופי של ספרות ילדים קלאסית ועכשווית. הוא מספק הזדמנות עבור סטודנטים לקרוא, לנתח ולהבין ספרות ילדים איכותית ולהיחשף לסדרת קריאות של יצירות. הקורס מקנה בסיס פילוסופי וספרותי חשוב עבור סטודנטים לחינוך. נביט ביצירות ספרות המיועדות לילדים, אך גם עשירות בתובנות על המציאות של עולם המבוגרים. נראה, כיצד פילוסופיה יכולה להיות כלי יעיל בהערכת ספרי ילדים. הקורס משמש כמבוא לפילוסופיה דרך ספרות ילדים.

מטרת הקורס: לקיים דיון פילוסופי דרך ספרות ילדים, על מנת שהסטודנטים ירכשו ידע בפילוסופיה וכלים לניתוח ופרשנות של יצירות ספרות, להקנות כלים מתודיים ופדגוגיים שיאפשרו לסטודנטים לעשות שימוש בפילוסופיה ובספרות כמורים בבתי הספר. בסוף הקורס הסטודנטים יבינו את הזיקה שבין פילוסופיה לספרות. הם יכירו את תחומי הפילוסופיה ותוכנם, ויתנסו בשאלות פילוסופיות ופדגוגיות בתקווה שהם יישמו את הידע כמורים בכיתה.

הקורס הוא חלק מהניסיון לתת מענה לתמורות שמערכת החינוך עוברת לנוכח המציאות המשתנה סביבה. בוגרי מערכת החינוך נדרשים כיום ליישם כישורי למידה ומיומנויות חשיבה מסדר גבוה. הקורס מבקש לעורר את מודעותם של הסטודנטים לצורך הזה באמצעות השימוש ביצירות ספרות, דיונים בסוגיות פילוסופיות, שימוש בכלים פדגוגיים, כגון כיתה כקהילת מחקר וכדומה, ובאמצעות הדיון המתודי והפדגוגי שיינתנה בכיתה. יש לציין, שתמות פילוסופיות בספרות ילדים מהווה אופציה אחת מני רבות בכיוון. הקורס מבקש לעורר את הסטודנטים לפתח אופציות נוספות משלהם, שתאפשרנה לגשר על הפער שנוצר בין מערכת החינוך לשינויים שהתרבות המערבית עוברת בעשורים האחרונים.

פרשיות לימודים:

אפיון חשוב של הקורס הוא הניסיון לקשור בין התיאוריה לפרקטיקה החינוכית, בכל שיעור נייחד זמן לדיון על האופנים שבאמצעותם ניתן להעביר את תכני השיעור בכיתה. ההיבטים המתודיים והפדגוגיים ילוו אותנו לאורך כל הדרך.

שיעור 1: מבוא: מהי פילוסופיה? מהי פילוסופיה עבור ילדים? מה משמעותם של המושגים "ילד" ו"ילדות" בתרבות המערב? כיצד מעבירים תכנים פילוסופיים בכיתה? מהי ספרות ילדים, ומהם הגבולות המבחינים בין ספרות ילדים לספרות מבוגרים? האם צריכה להיות מערכת קריטריונים שונה לניתוח יצירות ילדים? מהי פדגוגיה? כיצד אנו יכולים לעבד יצירות ספרותיות לכלי מתודי להעברת תכנים? מדוע זה נחוץ? כיצד נרכוש כלים מתודיים ופדגוגיים במהלך הקורס?

שיעורים 2-4: "פו הדוב" ותולדות הפילוסופיה

בחלק זה נקרא את "פו הדוב". נחקור שאלות בלוגיקה, בפילוסופיה של השפה ובמשחקי שפה. זהו כישרון נדיר ללכוד תובנה עמוקה במינימליזם ובפשטות לשוניים. אין כמעט יוצר שעושה זאת טוב יותר מאשר אלן אלכסנדר מילן. תחת המעטפת הזו ישנו זרם של חכמה המעניק לקורא רגע עוצמתי של התבוננות והארה. נראה, כיצד פו הדוב מבטא רעיונות פילוסופיים מכל תולדות הפילוסופיה: מהפרה סוקרטיים ועד להוגים הפוסטמודרניים.

שיעור 2: רקע על הספר ועל מחברו; מבט כללי על "פו הדוב" כמדריך לחיים מאושרים; ניתוח האמצעים הלשוניים, הפואטיים והאסתטיים שהמחבר עושה בהם שימוש.

שיעורים 3-4: ניתוח מפורט של הספר על פי תפיסות שונות מכל תולדות הפילוסופיה.

ישנו חיסרון בניתוח ספר מנקודות מבט רבות: הפרשנויות השונות חושפות אותנו למגוון, אך אינן מאפשרות לנו להתעמק ולהציג ניתוח קוהרנטי ולכיד, ואז אנו נשארים עם חלקי מידע רבים, שקשה לקשור אותם ביחד. דבר הפוגם ביכולת שלנו להבין את היצירה בשלמותה. בניתוח הספר "פיטר פן" נעבוד על פי אסטרטגיה הפוכה: נבחר בפרספקטיבה אחת ונעמיק בה. הסכנה באופן זה של ניתוח היא שאנו נסגרים בתפיסה אחת שמתוכה אנו מביטים על הטקסט. אך יצירת ספרות, כמו כל יצירת אמנות, תמיד מכילה יותר, תמיד ניתן לבחון אותה מנקודות מבט שונות. לשני האופנים יתרונות וחסרונות.

שיעורים 5-7: "פיטר פן": ספרות ופנטזיה; אפיסטמולוגיה עם ילדים - מיפוי התודעה של הילד:

בחלק זה ננתח את הספר "פיטר פן" על פי התפיסה של ניטשה, גדול הפילוסופים המודרניים, ונרחיב את נקודת המבט באמצעות התפיסה של פרויד, גדול הפסיכולוגים המודרניים.

המסע, כדימוי לתחושה המפוארת של היסחפות על ידי המילים, מתאר את חוויית הקריאה כטיול של הילד בעולמות המופלאים של הפנטזיה. בשיעורים הבאים נדון, בין היתר, במה שקורה לילדים כשהם קוראים ספרות פנטזיה. נדון במושגים כגון: מסע, הרפתקאה, פנטזיה, דמיון, סקרנות, קסם, פליאה, העזה, יצירתיות, גבולות החשיבה, חופש, ביטחון וסכנה, המוכר מול הזר והמוזר.

לוק ורוסו פיתחו תפיסות מתחרות לגבי שכלו של הילד, אולם שניהם הפכו את הילד למרכז החקירה הפילוסופית. "פיטר פן" חושף, שהמוח של הילד הוא יותר מאשר לוח חלק המחכה להיחרט על ידי המבוגרים. מתוך דחף ספרותי והשראה, מתיו ברי הביט לתודעה של הילד במקום לחוקי המבוגרים. חוויית הכתיבה מנקודת מבטו של הילד חושפת את היתרונות של רכישת תודעתו וקולו. המחבר מורשה לבטא פליאה לגבי דברים רגילים שרוב המבוגרים אינם מבחינים בהם או מרגישים כלפיהם יותר.

שיעור 5: הצגת הגותו של ניטשה והתורה הפסיכואנליטית של פרויד.

שיעור 6-7: ניתוח הספר "פיטר פן" על פי התפיסות של ניטשה ופרויד.

שיעורים 8-9: "אליס בארץ הפלאות": פליאה, סקרנות ושעמום; מטפיזיקה, אפיסטמולוגיה ולוגיקה

"אליס בארץ הפלאות" מוצג כסדרה של הרפתקאות סוריאליסטיות. באמצעות הגיבורה אנו נכנסים אל תוך עולם של פלאות ובורחים מהתחושה ומהמשמעות של עולם המבוגרים. בחלק זה ננסה לענות על השאלות: מה תפקידו של העדר משמעות? מהו המבנה של העולם, ומהו המעמד של הערכים בו? מה מוסיף השינוי של נקודת המבט מפרספקטיבה ריאליסטית לפרספקטיבה סוריאליסטית? כיצד הוא תורם לתפיסה שלנו את העולם והערכים בו? האם המעמד הבלתי מעורער של המובן מאליו נסדק וגורם לנו לחוש פליאה, סקרנות? האם מה שנתפס כמוחלט ואובייקטיבי הופך ליחסי ופרספקטיבי? נעסוק בסוגיות כגון: החלום ואופיו, טיבו של הלא מודע, שאלת הזהות האישית, בלשנות ושפה, תרבות מול טבע, היגיון מול אי-היגיון, טבעם של החלל והזמן, לוגיקה, גבולות המחשבה, שיגעון וטירוף, תפיסה, זיכרון ועוד.

היבט נוסף שמבוטא לאורך הספר, זה ההיבט של הפליאה, הסקרנות, המוביל את אליס לארץ הפלאות על אף הסכנות; שפותח את ההכרה ופורץ את גבולות המחשבה. בניגוד לטענה הרווחת, כי המחבר יצר טקסט חף מכוונות חינוכיות ומאמירות מוסריות, נראה כי, יש לספר מוסר השכל, אך לא במובן הקודם- לחנך ולמשמע את הילדים- אלא להיפך, לפתות אותם להעז, לעורר בהם פליאה, חשיבה יצירתית, שאילת שאלות. קסמה של היצירה הוא בכך שהיא אינה מפסיקה לעמת אותנו עם הצורך האנושי הטבוע בנו למצוא סדר באי סדר והיגיון בשיגעון. היא גם מזהירה אותנו, לא לחטוא ברדוקציה של היצירה לראייה שטחית וחד ממדית.

שיעור 8: רקע על הסופר ועל היצירה; המרחב הפילוסופי של הספר; משמעות הפליאה והסקרנות; מימדי המציאות; אליס ותפיסת המציאות; סובייקטיביות ואובייקטיביות; בעיית הזהות האישית.

שיעור 9: אליס ולוגיקה: הבחנה בין טענות אנליטיות לסינתטיות; אפריורי מול אפוסטריורי; אנליטי-אפריורי וסינתטי-אפוסטריורי; אי אפשרות עובדתית ואי אפשרות לוגית; אמת הכרחית ואמת קונטינגנטית; ההגיון הבריאי של אליס; "הכול כל כך משונה כאן": מה אפשרי מבחינה לוגית? עניינים שבעובדות מול יחסים של אידיאות; סקרנות ואמון; לא ניתן להאמין בדברים בלתי אפשריים; הפלאי מול האי-רציונאלי; אליס הסוקרטית; לוגיקה ושיגעון; הפיכת הבלתי אפשרי לאפשרי.

שיעורים 10-11: "הנסיך הקטן": אקזיסטנציאליזם ומשמעות החיים:

"הנסיך הקטן" של אנטואן דה סנט-אכזופרי מציע התבוננות עמוקה על האמת האנושית. הוא נוגע באמיתות העמוקות ביותר של ההגות האקזיסטנציאליסטית. זהו ספר הדרכה מלא מחשבה ומבוגר באינטרוספקטיביות שלו, הנכתב במסווה של ספר ילדים.

שיעור 10: רקע על הסופר ועל היצירה; הנסיך הקטן כיציר המלחמה; ניתוח הדיכוטומיות הרבות בספר; ייצוג הילדים; בין מציאות לחלום ובין ריאליזם לפיוט; הנסיך הקטן כצוואה רוחנית; המסר המוצהר והגלוי לעין של הספר.

שיעור 11: הצגת הפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית והרלוונטיות שלה ליצירה; האקזיסטנציאליזם של הנסיך הקטן; הדרך לבחירה; כיצד ניתן להשיג את האושר; עולם אבסורדי; עצי הבאובב- הרע שאינו תלוי בנו; המבוגרים- הרע פרי מעשה האדם; המוטרודות מהמוות; המדבר- מטאפורה לעולם רוחני; החירות כמועקה; התשובה החיובית לעולם- החירות לנקוט עמדה כלפיו; הפשר האמיתי.

שיעור 12: "הקוסם מארץ עוץ": אתיקה וקבלת האחר; צמיחה אישית ומימוש עצמי:

"הקוסם מארץ עוץ" של פרנק באום הוא ספר הדרכה לצמיחה אישית במסווה של רומן ילדים. זהו סיפור של התגברות על החסרונות הגדולים ביותר שלנו דרך היפתחות לאחרים וקבלתם. הספר הוא מניפסט לשיפור עצמי דרך חמלה. באמצעות ציוויים מוסריים והרהורים פילוסופיים "הקוסם מארץ עוץ" מציע תגליות עמוקות בגן השעשועים הלא שגרתי של הילדות.

לאחר הצגת רקע על הספר ועל מחברו נעלה את השאלה: האם היצירה מכילה מסר פוליטי? הפרשנות, שנציג בשיעור, אינה פרשנות פוליטית. היא תעסוק בשאלות אתיות ובנושאים כמו צמיחה אישית ומימוש עצמי. נלמד, כי התשובה למשאלות ליבנו אינן מצויות בידיו של קוסם, אלא על השינוי לבוא מתוכנו; השינוי הוא תוצר של מסע פנימי, ארוך וקשה מנשוא אל עבר אוטונומיה אישית; אין פתרונות קסם, החיצוניים לנו, למעשה ידינו, לחיבור אל הטבעי והאותנטי שבנו; נראה כי הקסם והמופלא מוצגים ביצירה כמכשול, כמשהו שאי אפשר לסמוך עליו.

שיעור 13: סיכום הקורס – בין תיאוריה לפרקטיקה – דיון על ההיבטים הפדגוגיים והמתודיים בהוראת פילוסופיה דרך ספרות ילדים:

בחלק זה נדון באופנים השונים שבאמצעותם ניתן ליישם את תכני הקורס בבתי הספר. השיעור מהווה סיכום של הדיונים הפדגוגיים שהתקיימו בכיתה במהלך הסמסטר.

דרישות והרכב ציון הקורס *

נוכחות בקורס: בחירה

הרכב הציון: עבודה בסוף הסמסטר: 100% מהציון.

עבודה: העבודה תחקור נושאים פדגוגיים ו/או פילוסופיים העולים מתוך ספר ילדים והמשמעות שלהם (5 עמודים).

הנחיות מפורטות לעבודת הסיום תוצגנה לקראת סוף הסמסטר.

רשימה ביבליוגרפית:

ספרי ילדים

- אכזופרי, אנטואן דה סנט., הנסיך הקטן, תרגום: אילנה המרמן, הוצאת עם עובד, תל אביב, 1993.
- באום, ל. פרנק., הקוסם מארץ עוץ, תרגום: בשמת אבן-זהר, הוצאת מחברות לספרות, 1989.
- מילן, אלן אלכסנדר., פו הדוב: הספר המלא, תרגום: אבירמה גולן, הוצאת מחברות לספרות, 2004.
- מתיו ברי, ג'יימס., פיטר פן, תרגום: נעמי גל, הוצאת כתב, 1999.
- קרול, לואיס., הרפתקאות אליס בארץ הפלאות, מאנגלית: רנה ליטוין, הספרייה החדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1997.

ספרי פילוסופיה

- אפלטון, כתבי אפלטון, כרך 2, המשתה ופוליטיאה, ירושלים, שוקן, תרגום: ליבס.
- אריסטו., אתיקה מהדורת ניקומאכוס, תרגום: י"ג ליבס, שוקן, תל אביב, תשל"ג, ספרים 1-3.
- בודריאר, ז'אן, סימולקרות וסימולציה, תרגום: אריאלה אזולאי, הקיבוץ המאוחד, 2007, פרק 1.
- בנימין, ולטר., "ספרות ילדים", בתוך: ביקורת ומראית עין: מבחר כתבים על ספרות ותיאטרון, כתבים, כרך ב', הוצאת רסלינג, תל אביב, 2015.
- דה סוסיר, פרדינן., קורס בבלשנות כללית, תרגום: אבנר להב, הוצאת רסלינג, תל אביב, 2005, פרק 1.
- דיואי, ג'. (1960). דמוקרטיה וחינוך, פרק ד. מוסד ביאליק, ירושלים.
- דקארט, רנה., הגינות על הפילוסופיה הראשונה, תרגום: דורי מנור, ידיעות אחרונות, 2006, פרק 1-3.
- ויטגנשטיין, לודוויג., חקירות פילוסופיות, תרגום: אולמן-מרגלית עדנה, הוצאת מאגנס, ירושלים, 2009.
- ויטגנשטיין, לודוויג., מאמר פילוסופי לוגי, תל אביב, הקיבוץ המאוחד, 1973, קטעים נבחרים.
- יום, דיוויד., מסכת טבע האדם, תרגום: יוסף אור, הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשס"ו, עמ' 13-21, 100-140.
- לוק, ג'ון., מסה על שכל האדם, תרגום: יוסף אור, חברה להוצאת ספרים על ידי האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1935, ספר ראשון, פרקים 1-4.
- ניטשה, פרידריך., הרצון לעוצמה, כרכים א-ב, מהדורת ישראל אלדד, תל אביב, תשל"ט, פרגמנטים נבחרים.
- ניטשה, פרידריך., המדע העליון, מהדורת ישראל אלדד, ירושלים ותל אביב, תשל"ו, פרגמנטים נבחרים.
- קאנט, עמנואל., הקדמות לכל מיטאפיסיקה בעתיד שתוכל להופיע כמדע, תרגום: אברהם יערי, בעריכת ש"ה ברגמן, הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תש"ן, קטעים נבחרים.
- קאנט, עמנואל., מהי נאורות? כתבים פוליטיים, תרגום: יפתח הלרמן-כרמל, רסלינג, 2009.
- קאנט, עמנואל., הנחת יסוד למטאפיסיקה של המידות, תרגום: מ' שפי, הוצאת מאגנס, ירושלים, תש"י.
- רוסו, ז'אן ז'אק., אמיל או על החינוך, תרגום: ארזה טיר-אפלרויט, ספרי מופת פילוסופים, הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 2009, קטעים נבחרים.

ספרות משנית

אשל, מרים. שחזור סיפורים בעזרת איורים: "אם לא יהיו תמונות איך נוכל לראות מה קורה". עיון ומחקר בהכשרת מורים, 2008, 11: 23-39.

ביטמן, אירית. בייט מרום, רות. בן עטר כהן, אירית. אישיות: תיאוריה ומחקר, יחידות 2-4, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, 2011.

ברגמן, שמואל הוגו. תולדות הפילוסופיה החדשה: מתקופת ההשכלה עד עמנואל קאנט, מוסד ביאליק, ירושלים, 2003.

ברגמן, שמואל הוגו, הפילוסופיה של עמנואל קאנט, הוצאת מאגנס, ירושלים, תשס"ג.

ברגמן, שמואל הוגו. תולדות הפילוסופיה החדשה: שיטות בפילוסופיה שלאחר קאנט, מוסד ביאליק, ירושלים, 2002.

גרת, מאתיס. פילוסופיה וילדים, ספריית עליית הגג, ידיעות אחרונות, תל אביב, 2003.

וינריב, אליעזר. רציונליזם ואמפיריציזם: מגמות פילוסופיות במאה ה-17 וה-18, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, 1990.

וינריב, אלעזר. בעיות בפילוסופיה של המוסר, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, 2008.

טיקוצקי, גדעון. הנסיך הקטן- שבעה פרקי מסע, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1998.

יובל, נורית. הדיאלוג בין הטקסט לאיור בספרות לילדים, עיונים בספרות ילדים, 2009, 19: 66-76.

קיטה. ברכה, איור סיפור: הרחבה והעמקה של אוצר מילים באמצעות איורים, מעגלי קריאה, 2004, 30-34.

שביט, ז' (1996). מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים, תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

שקולניקוב שמואל, וינריב אליעזר, פילוסופיה יוונית, האוניברסיטה הפתוחה, רמת אביב, 1997.

שריקי, עטרה, מובשוביץ-הדר, נצה. לוגיקה בארץ הפלאות: מבוא ללוגיקה באמצעות קריאת הרפתקאות אלס בארץ הפלאות, ירושלים, מכון מופ"ת, 2013.

אנגלית

Anderson, Nancy A. Elementary Children's Literature: The Basics for Teachers and Parents, 3rd ed. Boston: Pearson, 2013. Selections from various chapters.

Costello, Peter R., ed. 2012. Philosophy in Children's Literature, Lanham, Boulder, New York, Toronto, and Plymouth: Lexington Books. Selections from various chapters.

Fisher, Robert. 2008. Teaching Thinking, 3rd ed. New York: Continuum.

Lipman, Matthew, Thinking in Education, 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 2003. Selections from various chapters.

Pritchard, Michael S. Philosophical Adventures with Children, New York and London: Lanham, 1985. Selections from various chapters.

Wartenberg, Thomas E. 2009. Big Ideas for Little Kids, Plymouth: Rowan & Littlefield.

ביבליוגרפיה נוספת

- ברוך, מירי, 1981. ילד אז ילד עכשיו, תל אביב, ספריית הפועלים.
- גולדברג, לאה, בין סופר ילדים לקוראיו, תל אביב, ספריית הפועלים.
- גונן-רות, תור, 2004. ארבע פנים לאיור: הפונקציה הקוגניטיבית, הערכית, האמנותית והפסיכולוגית של האיור בספר הילדים העכשווי. עולם קטן, 2: 111-140.
- דול, וי (1999). השקפה פוסט-מודרנית על חינוך: מבט חדש על תכנית הלימודים. ספרית פועלים.
- רגב, מנחם. מדריך קצר לספרות ילדים, ירושלים, כנה, 1984.
- שביד, סבינה, "איור מהו". מעגלי קריאה, מרץ, 1988.

אנגלית

- Billone, Amy Christine. 2004. "The Boy Who Lived: From Carroll's Alice and Barrie's Peter Pan to Rowling's Harry Potter." Children's Literature, 32: 178-202.
- Brown, David S. 2010. "Reasoning Down the Rabbit-Hole: Logical Lessons in Wonderland." In Alice in Wonderland and Philosophy: Curiouser and Curiouser, edited by Richard Brian Davis, 79-92. Hoboken, NJ: Wiley.
- Gray, Christopher Berry. 1995. "Alice in Wittgenstein: Inside the Mirror." The Journal of Value Inquiry, 29: 77-88.
- Matthews, Gareth B., Philosophy and the Young Child, Harvard University Press, 1980.
- May, Leila Silvana. 2007. "Wittgenstein's Reflection in Alice's Looking-Glass." Philosophy and Literature, 31 (1): 79-94.
- Norton, Donna E. Through the Eyes of a Child, 6th ed. Ohio: Merrill Publishing, 2003.
- Rahm, Suzanne. 1998. The Wizard of Oz: Shaping an Imaginary World, New York: Simon & Schuster.
- Riley, Michael O. 1997. Oz and Beyond: The Fantasy World of L. Frank Baum, Lawrence, KA: University Press of Kansas.
- Rose, Jacqueline. (1984) 1992. The Case of Peter Pan, Or: The Impossibility of Children's Fiction, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.